

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ (1920–1938): ЗБОРНИК РАДОВА

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ

Серија: Историја српске књижевне периодике

32

Уредница серије

Јелена Милинковић

Рецензенткиње

др Марија Грујић, Институт за књижевност и уметност, Београд
проф. др Магдалена Кох, Универзитет „Адам Мицкијевич“, Познањ
др Маријана Хамершак, Институт за етнологију и фолклористику, Загреб

Програмски одбор скупа

проф. др Магдалена Кох

Факултет за пољску и класичну филологију
Универзитет „Адам Мицкијевич“, Познањ

проф. др Катја Михурко Пониж

Истраживачки центар за хуманистичке науке, Универзитет Нова Горица

доц. др Ида Ограјшек Горењак

Филозофски факултет Свеучилиште у Загребу

проф. др Красимира Даскалова

Филозофски факултет, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Софија

проф. др Биљана Дојчиновић

Филолошки факултет, Универзитет у Београду

др Станислава Бараћ, виша научна сарадница

Институт за књижевност и уметност, Београд

др Јелена Милинковић, научна сарадница

Институт за књижевност и уметност, Београд

др Жарка Свирчев, научна сарадница

Институт за књижевност и уметност, Београд

Секретарка зборника

мср Зорана Симић, истраживачица сарадница

Институт за књижевност и уметност, Београд

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ (1920–1938): ЗБОРНИК РАДОВА

Уредиле

др Јелена Милинковић

др Жарка Свирчев

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ

БЕОГРАД

2021

САДРЖАЈ

<i>Уводна реч</i>	9
-------------------------	---

I

Друштвено-политичке линије деловања

Isidora GRUBAČKI

Међуратни liberalni feminizam: Narodni ženski savez i odnos humanitarnog i socijalnog pitanja u dvadesetim godinama 20. veka	17
--	----

Кристијина ЈОРГИЋ СТЕПАНОВИЋ

Женска странка – (не)пријатељ женског покрета	37
---	----

Francesca ROLANDI

Women's Organizing in a Contested Borderland: The Case of Pro-Yugoslav Associations in Sušak and Fiume in the Interwar Period	51
---	----

II

Уредничке и језичке политике

Zorana SIMIĆ

Katarina Bogdanović i Mileva Milojević kao urednice i saradnice jugoslovenskog feminističkog časopisa <i>Ženski pokret</i> (1920–1938)	69
--	----

Irena SELIŠNIK

Alojzija Štebi in jugoslovanski feminizem ter <i>Ženski pokret</i>	85
--	----

Margareta BAŠARAGIN

Upotreba rodno osjetljivog jezika u feminističkom časopisu <i>Ženski pokret</i>	99
---	----

III

Идејна (идеолошка) тежишта и раслојавања

Marijana KARDUM

„Drage sestre Jugoslovenke...”: iluzije o transnacionalizmu Male ženske antante na stranicama <i>Ženskog pokreta</i>	119
--	-----

<i>Ivana PANTELIC</i> „Образовање за мир”: pacifistički sadržaji u časopisima <i>Ženski pokret</i> , <i>Jugoslovenska žena</i> i <i>Žena danas</i>	131
<i>Žarka SVIRČEV</i> Politike seksualnosti <i>Ženskog pokreta</i>	147
<i>Stanislava BARAC</i> Tema bolesti i zdravlja u <i>Ženskom pokretu</i> (1920–1938) i aktuelnoj ženskoj prozi	167

IV Проституција

<i>Лела ВУЈОШЕВИЋ</i> Проституција – „најфеминистичнија тема” у часопису <i>Женски њокрећ</i>	187
<i>Ana RAJKOVIĆ</i> Проституција као одраз социјалног стања жена и њезина анализа у <i>Ženskom pokretu</i> (1920.–1934.)	203
<i>Jelena SEFEROVIĆ</i> Анализа презентације и интерпретације проституције и проституираних жена у часопису <i>Ženski pokret</i>	217
<i>Sonja VESELINOVIĆ</i> Начини представљања проститутке у часопису <i>Ženski pokret</i> и литерарни контекст	233

V Рад и социјална питања

<i>Ana LOVREKOVIĆ</i> „Zato zbijmo svoj redove da uzmognemo što snažnije povesti borbu za politička i ekonomska prava žene u društvu!” – sindikalke u redovima omladinske sekcije ženskog pokreta u Zagrebu	249
<i>Emilija CVETKOVIĆ</i> „Za jednak rad – jednaka nagrada”: analiza ekonomskih tema u časopisu <i>Ženski pokret</i>	261

<i>Teodora TODORIĆ MILIĆEVIĆ</i> O samohranim majkama i vanbračnoj deci u časopisu <i>Ženski pokret</i> (1920–1938)	277
---	-----

VI

Жене Југославије у Женском покрету / Женском покрету и око њега

<i>Дајана МИЛОВАНОВ</i> Смрт Ружице Стојановић – од приватне до јавне сфере	293
<i>Маша МИЛОРАДОВИЋ</i> Др Маша Живановић (1890–1960) – лекарка и сарадница часописа <i>Женски покрет</i>	307
<i>Katarina LONČAREVIĆ</i> Časopis <i>Ženski pokret</i> o Kseniji Atanasijević	323
<i>Ђурђина ШИЈАКОВИЋ МАИДАНИК</i> Жена у покрету: чланак Ксеније Атанасијевић о Еурипидовим јунакињама	339
<i>Ивана ДЕЈАНОВИЋ</i> Сестре муслиманке у Женском покрету	357
<i>Гордана СТОКИЋ СИМОНЧИЋ</i> <i>Анђела СТОШИЋ</i> Библиотекарке – чланице Удружења универзитетски образованих жена (1927–1941)	369

VII

Жене Европе у Женском покрету / Женском покрету

<i>Свејлана СТЕФАНОВИЋ</i> DIFFERENZFEMINISMUS: О рецепцији идеја немачких феминисткиња међу припадницама Женског покрета	387
<i>Војана МАКСИМОВИЋ</i> Рецепција идеја шведске феминисткиње Elen Kej у часопису <i>Ženski pokret</i> (1920–1938)	407
<i>Minja BUJAKOVIĆ</i> Рецепција идеја Aleksandre Kolontaj у часопису <i>Ženski pokret</i> (1920–1938)	421

VIII

Женски покрет и књижевно поље: историјски и савремени аспект

<i>Ana KOLARIĆ</i> Studije književnosti i <i>Ženski pokret</i> (1920–1938)	439
<i>Jelena MILINKOVIĆ</i> Feministička književna kritika u <i>Ženskom pokretu</i>	457
<i>Jelena LALATOVIĆ</i> Između „proleterskog” i „građanskog” feminizma: oblici moderne ženske subjektivnosti u časopisu <i>Ženski pokret</i> (1934–1938)	481
<i>Tijana MATIJEVIĆ</i> Časopis <i>Ženski pokret</i> u debati o (post)jugoslovenskoj književnosti	499

IX

Почети феминистичке периодике у другим културама

<i>Dubravka BRUNČIĆ</i> <i>Suzana COHA</i> U funkciji (na)roda: koncepti ženskog identiteta u časopisu <i>Hrvatica</i> Marije Jurić Zagorke	515
<i>Zorica MLADENović</i> Feministička politika časopisa <i>Neue Bahnen</i>	533
<i>Zorana ĐUKIĆ</i> <i>FEMEIA</i> – prvi ženski časopis u Rumuniji ili režimski instrument u stvaranju nove socijalne psihologije?	547
Биографије ауторки	561
Изводи из рецензија	575
Индекс имена	579
Индекс периодике	597

УВОДНА РЕЧ

Зборник који је пред читатељкама и читаоцима представља резултат рада међународног научног скупа Часопис *Женски њокрећ* (1920–1938) који је одржан на Институту за књижевност и уметност у Београду од 6. до 9. октобра 2020. године. Организовање научног скупа и писање зборника представљају последњу фазу пројекта *Женски њокрећ 2020*. Пројекат је настао као део активности на пројекту/одељењу Института за књижевност и уметност специјализованом за проучавање периодике (Улога српске периодике у формирању књижевних, културних и националних образаца / Периодика у историји српске књижевности и културе). Пројекат *Женски њокрећ 2020* је осмишљен како би се обележио јубилеј – век од оснивања првог феминистичког југословенског часописа и имао је неколико фаза: 1) писање библиографије (*Женски њокрећ (1920–1938): дигитализација*, Јованка Пољак и Оливера Иванова, Београд: ИКУМ, 2019) 2) дигитализација часописа, 3) израда сајта посвећеног часопису, 4) научни скуп и 5) израда зборника радова са скупа.

Стогодишњица нам се учинила значајном приликом да концептуално и истраживачки фундирамо оно што се у досадашњим истраживањима часописа *Женски њокрећ* могло имплицитно закључити – часопис је најзначајнија архива главног тока међуратног југословенског феминистичког деловања. Часопис *Женски њокрећ* је током скоро две деценије, од 1920. до 1938. године издавало Друштво за просвећење жене и заштиту њених права, касније Алијанса женских покрета у Краљевини СХС/Југославији. Власница часописа била је Милица Дедијер, а прва уредница Зорка Каснар. Наредних година на уредничком месту су биле Катарина Богдановић, Милева Милојевић, Вера Јовановић, Алојзија Штеби и Даринка Стојановић. Сараднички круг часописа је био широк и хетероген јер је уредништво окупљало сараднице и сараднике из свих делова Краљевине, као и из различитих области и дисциплина, а текстови су штампани на српском, хрватском и словеначком језику. Часопис је имао изразит југословенски карактер који се симболички огледао и у наслову који је штампан на три језика/писма: ћирилично и латинично (*Женски покрет / Ženski pokret*) и на словеначком (*Žensko gibanje*). Интернационална оријентација *Женског њокрећа* огледа се у дисперзивном пољу културне трансмисије, попут преводаштва и представљања теоријских и активистичких иницијатива и постигнућа међународних феминисткиња и феминистичких група. Чланице Друштва и сараднице часописа су учествовале у раду интернационалних феминистичких организација, чиме је југословенски феминизам био у чврстој и активној вези са европским феминистичким покретима и организацијама, а о

овим видовима феминистичког умрежавања часопис је такође минуциозно извештавао. Друштво, издавач часописа, организовало је низ феминистичких активности и акција на разним нивоима и пољима друштвеног деловања. Главне активности Друштва су се односиле на борбу за гласачко право жена, побољшање законског положаја жена у породичном и радном праву, као и на опште унапређење положаја жена, а с обзиром на то да је часопис био на позицијама радикалног грађанског феминизма, сараднице су нарочито биле заинтересоване за реформе у сфери образовних и културних политика.

Како је израда зборника последња у низу трогодишњих активности важно нам је да се подсетимо претходних етапа овог пројекта. Израда библиографије је поверена библиотекаркама Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” у Београду, Јованки Пољак и Оливери Ивановој, а штампана је као издање ИКУМ-а у оквиру библиотеке Историја српске књижевне периодике, уз подршку Реконструкције женски фонд. Дигитализација часописа је урађена у сарадњи са Народном библиотеком Србије – дигитализацију и израду сајта финансирало је Министарство културе и информисања у оквиру годишњег конкурса за дигитализацију културне баштине и савременог стваралаштва. Изражавамо посебну захвалност Тамари Бутиган из Народне библиотеке Србије која је координисала послове дигитализације и Лариси Малић са Института за књижевност и уметност која је водила процес израде сајта. Израдом библиографије и креирањем радног, истраживачког дигиталног окружења какав је сајт www.zenskipokret.org, испунили су се услови доступности и омогућено је једноставније, систематично проучавање часописа, чиме је креирана повољна платформа: прво за организацију научног скупа на којем су представљени резултати истраживања и друго за писање радова који су део овог зборника. Скуп о часопису *Женски њокрећ* био је тродневни међународни интердисциплинарни научни скуп на коме је реферате представило око четрдесет учесница из Србије, Хрватске, Словеније, Аустрије, Немачке и Бугарске. Скуп је због пандемије реализован комбиновано, непосредним учешћем на Институту за књижевност и уметност у Београду и преко zoom платформе, од 7. до 9. октобра 2020. године.

На почетку рада, приликом дефинисања задатака и циљева пројекта *Женски њокрећ 2020* нисмо могле знати да ће рад у дигиталном окружењу бити готово једини могући облик рада током 2020. и 2021. године. Значај дигитализације, и информационих технологија за научни рад, који смо препознавале и раније, због недоступности и сложености (периодичке) грађе, пандемијом је добио још један ниво. Због тога је важно напоменути да је највећи део пројекта реализован у пандемијским условима и упркос њима, те су многи облици рада током претходне три, односно две године модификовани и прилагођавани. Феминизам је управо због пандемије, током које су концептуализовани нови и обновљени стари репресивни и опресивни модели понашања према женама, изнова постао један од важних оквира за промишљање друштвених и економ-

ско-политичких односа. Због тога нам се чини да је разговор о почецима феминистичког организовања на југословенском простору актуелнији него икада раније. И због тога изражавамо задовољство што читатељкама и читаоцима можемо да понудимо и квантитативно и квалитативно репрезентативан материјал. Нарочито захваљујемо свим ауторкама које су учествовале на скупу и које су своја излагања са скупа прошириле и обликовале у научне радове. И саме смо искусиле да научнице нису миоишли професионални и приватни изазови којима је женски рад био додатно обременен током пандемије.

Зборник садржи тридесет и три текста који су груписани тематски у неколико целина: **друштвено-политичке линије деловања** (Исидора Грубачки, Кристина Јоргић Степановић, Франческа Роланди), **уредничке и језичке политике** (Зорана Симић, Ирена Селишник, Маргарета Башарагин), **идејна (идеолошка) тежишта и раслојавања** (Маријана Кардум, Ивана Пантелић, Жарка Свирчев, Станислава Бараћ), **простицуција** (Лела Вујошевић, Ана Рајковић, Јелена Сеферовић, Соња Веселиновић), **рад и социјална питања** (Ана Ловрековић, Емилија Цветковић, Теодора Тодорић Милићевић), **жене Југославије у Женском њокрејџу / Женском покрету и око њега** (Дајана Милованов, Маша Милорадовић, Катарина Лончаревић, Ђурђина Шијаковић Маиданик, Ивана Дејановић, Гордана Стокић Симончић и Анђела Стошић), **жене Европе у Женском њокрејџу / Женском покрету** (Светлана Стефановић, Бојана Максимовић, Миња Бујаковић), **Женски њокрејџ и књижевно поље: историјски и савремени аспект** (Ана Коларић, Јелена Милинковић, Јелена Лалатовић, Тијана Матијевић), **почеци феминистичке периодике у другим културама** (Дубравка Брунчић и Сузана Цоха, Зорица Младеновић, Зорана Ђукић). Већ тематска тежишта сугеришу да зборник почива на интердисциплинарним и контекстуалним проучавањима часописа: настојале смо да представимо контекст из кога је часопис израстао и унутар кога је деловао, те да се фокусирамо на уредничке политике и кључне теме, али и да дамо европски оквир анализом првих феминистичких часописа у другим више или мање сродним културама.

Зборник обједињује и представља резултате рецентних научних истраживања из феминистичке перспективе, са фокусом на часопис *Женски њокрејџ*. Велико интересовање, најпре, за научни скуп (скуп је првобитно био замишљен као дводневни, а затим је због великог броја пристиглих пријава проширен још једним радним даном), а последично и за зборник текстова, показало је да постоји потреба за умрежавањем и сарадњом научница из различитих дисциплина и са различитих универзитета, института и других научних и културних институција, као и припадница различитих генерација. Афилијације окупљених ауторки у зборнику показују да се истраживања различитих облика феминистичког ауторства и посебно феминистичких часописа обављају у оквиру истраживања на бројним универзитетима, институтима и другим научним центрима. У зборнику радове објављују ауторке из Београда (Филолошки факултет,

Факултет политичких наука, Институт за савремену историју, Институт економских наука, Етнографски институт, Архив Југославије, Народна библиотека Србије), Новог Сада (Филозофски факултет и АЦИМСИ), Крагујевца (Универзитет у Крагујевцу), Љубљане (Филозофски факултет), Загреба (Филозофски факултет, Институт за антропологију, Хрватски институт за повијест), Осијека (Филозофски факултет), Ријеке (Центар за напредне студије) и Будимпеште/Беча (Централноевропски универзитет). Оваква афилијативна разноврсност ауторки текстова показује значајну научну заинтересованост за часопис *Женски њокреј*, а тиме и за историју феминизма, за историју феминистичке периодике, историју Југославије и културну историју жена уопште. Афилијације указују и на разноврсност научних дисциплина и методологија научног рада којима је приступано часопису. *Женски њокреј* је тумачен из перспективе историографије, студија књижевности, лингвистике, антропологије, социологије, етнографије, филозофије, економије, политике, библиотекарства. Радови су писани на српском, хрватском, словеначком и енглеском језику. Ауторке не само да припадају различитим дисциплинама, већ и различитим генерацијама: у зборнику су подједнако заступљени радови истраживачица у највишим научним звањима и ауторки – докторанткиња на почетку научне каријере.

Зборник представља досадашња истраживања, која ће, надамо се, бити подстицај за даље проучавање историје југословенског феминизма. Такође, објављивање зборника представља заокруживање описа овог часописа: дигитализација – библиографија – научни скуп – зборник радова. Оваквим приступом и штампањем зборника часопис је комплетно обрађен и описан, што, наравно, не значи да су све теме покривене, нити да не постоји простор за даља истраживања. Постављањем целокупног материјала на интернет подржавају се принципи демократичности и доступности знања, односно, омогућава се свим заинтересованим истраживачицама и уопште читатељкама и читаоцима слободан приступ и примарном (часопис) и секундарном (библиографија, студије о часопису, зборник радова) материјалу, чиме се значајно шири потенцијална публика, а феминистичко знање постаје доступније и видљивије.

Актуелне друштвено-политичко-економске прилике како у домаћем тако и у европском, па и у светском контексту изнова нас подсећају на неопходност њиховог феминистичког промишљања и активизма. Довољно је да погледамо не тако далеку Пољску, па да схватимо колико су права жена крхка, колико их је тешко извојевати, а колико их је лако одузети, и како се наизглед добијене битке могу у неколико корака трансформисати у нова активна попришта борбе. Када се све то додатно сагледа и у контексту пандемије која је специјално угрозила жене, као и у контексту долазеће економске и социјалне кризе, са чијим последицама ћемо се тек суочавати, изнова су покренута питања којима су се бавиле феминисткиње прве половине 20. века, а о којима пишу ауторке текстова у зборнику: право на континуирано образовање, радно право, кућни рад, плаће-

ни и неплаћени, продуктивни и непродуктивни, усклађивање приватног и професионалног живота. Уз то, неки од радова обрађују, како се испоставља, „вечне” феминистичке теме као што су сексуална опресија, регулација проституције, право на абортус, однос секуларног и световног и реперкусије тог односа на животе жена и сл. Важно је нагласити да је часопис *Женски њокреїї* излазио у време велике светске политичке и економске кризе, у време нарастајућих опресивних, конзервативних, дискриминаторских политика које су врхуниле у фашизму, нацизму и светском рату. Данас такође сведочимо политичкој, економској и социјалној кризи, нарастајућем конзервативизму, израженом социјалном раслојавању и слутимо тектонске друштвене промене након којих ће свет другачије изледати. Због тога текстови који тумаче чланке у *Женском њокреїју* и околности његовог настанка и деловања, а који су део овог зборника, показују да се век касније суочавамо са сличним или истим проблемима. Због тога слободно можемо рећи да се о анализи текста и контекста *Женскої њокреїџа* може мислити као о промишљању огледних/угледних, али и спорних и контроверзних примера и за актуелни хронотоп.

Како је иза нас успешно реализован вишегодишњи пројекат, желимо да захвалимо свим сарадницама и другарицама које су биле са нама и поред нас док смо обележавале јубилеј и славиле стоти рођендан *Женскої њокреїџа*. Неке од њих морамо издвојити. Захвалност изражавамо Јованки Пољак и Оливери Ивановој, Тамари Бутиган, Лариси Малић, Мирослави Малешевић, Ани Коларић, Биљани Андоновској и Гордани Ђоковић, Марији Грујић, Маријани Хамершак и Магдалени Кох које су у разним фазама уложиле своје знање и време и омогућиле да се етапе овог пројекта успешно завршавају. Захваљујемо се колегиницама са одељења Станислави Бараћ и Јелени Лалатовић и колеги Јовану Букумири, а посебну захвалност упућујемо Зорани Симић, секретарки скупа и зборника. Током трогодишњег рада на овом пројекту имале смо драгоцену подршку „наше куће”, Института за књижевност и уметност, и директора Бојана Јовића.

Истраживање и промишљање *Женскої њокреїџа*, као што смо истакле, важно је на многим плановима јер је искуство жена које су га стварале уписано и у наше савремено искуство. Једно од најдрагоценијих искустава које преноси *Женски њокреїї* јесте важност персоналног повезивање и сарадње. Она је у овом зборнику евидентна из широке сарадничке мреже, али и из нашег коуредничког рада. То је, за нас две, важна тачка сусрета професионалног и пријатељског, која оснажује и једну и другу сферу. На самом крају (стога), у име даље сарадње и нових почетака, речима једне од јунакиња *Женскої њокреїџа* и хероине феминистичког покрета Александре Колонтај, позивамо на солидарност и подршку јер „заједно, организоване, ми смо несаломиве”.

Јелена Милинковић
Жарка Свирчев